

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي
أَنْزَلَ هَذِهِ السُّورَةَ
وَجَعَلَ فِيهَا آيَاتٍ
بَيِّنَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ
الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ
الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي
أَنْزَلَ هَذِهِ السُّورَةَ
وَجَعَلَ فِيهَا آيَاتٍ
بَيِّنَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ

نام درس: باستان شناسی
و هنر اسلامی ایران ۳
موضوع: میدان نقش جهان
استاد راهنما: دکتر میثم علیی
گردآورنده: وصال اتحادیه

میدان نقش جهان اصفهان

✿ میدان نقش جهان اصفهان از نمونه های مشهور میدان های تاریخی است که در زمان شاه عباس اول و اوایل قرن یازدهم ه.ق. همزمان با تعیین اصفهان به عنوان پایتخت حکومت صفوی، به عنوان یکی از عناصر اصلی ساخت شهر به وجود آمد.

اکنون این میدان، تنها نمونه فضای شهری تاریخی ایران در مقیاس شهر است در مقیاس شهر است که به نسبت دست نخورده باقی مانده است. زیبایی و شکوه میدان نقش جهان از همان زمان ساخت در دوره صفویه موجب تحسین و ستایش بیشتر سیاحان و گردشگرانی بوده که از این میدان دیدن کرده اند.

این میدان به دلیل ماهیت عملکردی خودش به عنوان یک میدان شهری، از ابعاد بسیار وسیعی برخوردار است. با این وجود، بررسی ساختار میدان نشان می دهد که در طرح آن علاوه بر عظمت و شکوه به کیفیت مقیاس انسانی نیز توجه ویژه ای شده است. به نحوی که حضور در این میدان وسیع، حس و حال فضا‌هایی با کیفیت مقیاس انسانی را برای فرد ایجاد می کند.

این احساس از طریق عوامل و پارامترهایی نظیر ایجاد صمیمیت، زیبایی، دلنشینی، تناسبات، حس مکان، ارتباط مناسب فضا و انسان، جاذبه حضور بلند مدت، آرامش متناسب با عبور پیاده و جلوه مناسب و متعادل خط آسمان با طراحی از قبل اندیشیده شده به خوبی تبیین شده است. این موضوع باعث شده که میدان نقش جهان به نمونه منحصر به فردی در زمینه مقیاس انسانی تبدیل شود که تحلیل ساختار آن می تواند راهکارهای مهمی را در زمینه تقویت کیفیت مقیاس انسانی در فضا‌های شهری وسیع معرفی نماید.

در محل این میدان (قبل از اینکه اصفهان به پایتختی صفویه انتخاب شود)

باغی وسیع وجود داشته است به

نام نقش جهان. در دوران شاه عباس اول ، آن باغ را تا حدود امروزی آن وسعت داده اند و در اطراف آن

مشهورترین و عظیم ترین بناهای تاریخی اصفهان که شهره آفاق است مانند مسجد جامع عباسی (مسجد امام امروز) و مسجد شیخ لطف الله و عمارت عالی قاپو و سر در قیصریه به وجود آمده است.

طول این میدان از شمال به جنوب بالغ بر ۵۰۰ متر و عرض آن ۱۶۵ متر است در قرن یازدهم هجری (قرن هفدهم میلادی) این میدان یکی از بزرگترین میدان های جهان بوده است. و در دوره شاه عباس و جانشینان او محل بازی چوگان و رژه ارتش و چراغانی و محل نمایش های مختلف بوده است.

دو دروازه سنگی چونان از آن دوره هنوز در شمال و جنوب میدان از عظمت دیرین آن حکایت می کند.

✿ شرح مفصل این میدان را سیاحان مشهور اروپایی که در عصر صفویه از ایران دیدن کرده اند مانند شاردن فرانسوی ، تاورنیه و دیگر سیاحان اروپایی عصر صفویه و قاجاریه به دست داده اند.

✿ مسجد جامع عباسی (مسجد امام):

ساختمان مسجد جامع عباسی در ضلع جنوبی میدان تاریخی اصفهان در سال ۱۰۲۰ هجری به فرمان شاه عباس اول و در بیست و چهارمین سال سلطنت وی شروع شده است و به منظور تزئین میدان بزرگ، در سال ۱۰۲۵ هجری و در حالی که هنوز مشغول پی ریزی قسمت های دیگر مسجد بوده اند، سر در نفیس کاشیکاری معرق آن را به اتمام رسانیده اند.

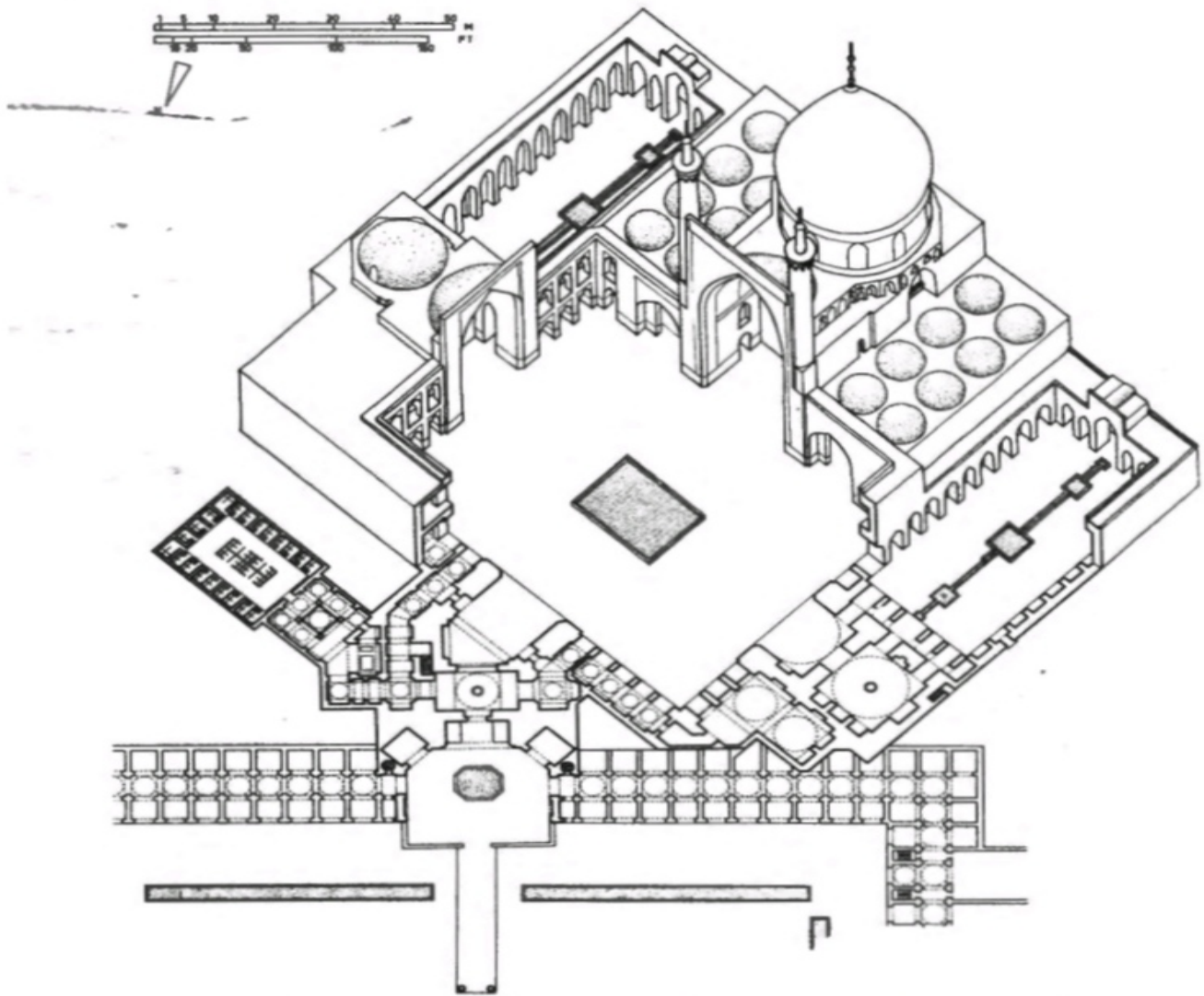

این مسجد شاهکاری جاویدان از معماری و کاشیکاری و حجاری ایران در قرن یازدهم هجری است و آخرین سال های تاریخی که در مسجد دیده می شود، سال ۱۰۷۷ هجری یعنی آخرین سال سلطنت شاه عباس دوم و ۱۰۷۸ هجری یعنی اولین سال سلطنت شاه سلیمان و نیز سال ۱۰۹۵ هجری است و معلوم می دارد که اتمام تزئینات و الحاقات مسجد، در دوره جانشینان شاه عباس اول صورت گرفته است .

کتیبه های مسجد، کار خطاطان معروف عهد صفویه مانند علیرضا عباسی و عبدالباقی تبریزی و محمدرضا امامی و محمد صالح امامی است و تزئینات عمده آن از کاشی های خشت هفت رنگ و معرق می باشد.

پلان مسجد جامع عباسی و موقعیت آن نسبت به میدان نقش جهان

❁ از نکات جالب این مسجد انعکاس صوت در مرکز گنبد بزرگ جنوبی آن است
ارتفاع گنبد عظیم مسجد ۵۲ متر و ارتفاع منارهای داخل آن ۴۸ متر و ارتفاع
منارهای سر در آن در میدان نقش جهان ۴۲ متر است، قطعات بزرگ سنگ های
مرمری یکپارچه و سنگاب های نفیس، مخصوصا سنگاب نفیس شبستان غربی گنبد
بزرگ که مورخ به سال ۱۰۹۵ هجری است، از دیدنی های جالب این مسجد
بی نظیر جهان اسلام است.

مسجد شیخ لطف الله :

✿ این مسجد بی نظیر هم که شاهکار دیگری از معماری و کاشیکاری قرن یازدهم هجری است به فرمان شاه عباس اول در مدت هجده سال بنا شده است. سردر معرق آن تا پایان سال ۱۰۱۱ هجری ساخته و پرداخته شده و اتمام ساختمان و تزئینات آن در سال ۱۰۲۸ هجری بوده است. کتیبه سر در آن به خط ثلث علیرضا عباسی و مورخ به سال ۱۰۱۲ هجری است، معمار و بنای مسجد استاد محمد رضا اصفهانی بوده است که نام او در داخل محراب زیبای مسجد در دو لوحه کوچک ذکر شده است. مسجد شیخ لطف الله از ابنیه تاریخی بسیار مشهور است که تزئینات کاشیکاری آن در داخل از ازاره ها به بالا همه از کاشی های معرق پوشیده شده است و داخل و خارج گنبد بی مانند آن نیز که از زیباترین گنبد های مساجد اصفهان به شمار می رود از کاشی های معرق نفیس پوشیده شده است.

شیخ لطف الله از علمای بزرگ شیعه از مردم میس و از قرا جبل عامل یعنی لبنان امروزی بوده است که به دعوت شاه عباس اول اصفهان را محل اقامت خود قرار داده است و به منظور تجلیل از او این مسجد برای تدریس و نمازگزاری وی اختصاص داده شده و وجه تسمیه این مسجد به شیخ لطف الله به همین دلیل است.

عمارت عالی قاپو:

این قصر که در عهد صفویه دولتخانه مبارکه نقش جهان و قصر دولتخانه نام داشته است ، نمونه منحصر به فردی از معماری کاخ های عهد صفوی است که در اوایل قرن یازدهم هجری به امر شاه عباس اول ساخته شده است و شاه صفوی ، سفرا و شخصیت های عالیقدر را در این کاخ به حضور می پذیرفته است .

بعد از او هم ، جانشینانش در همین کاخ و توابع آن مانند عمارت حوضخانه و تالار مروارید مهمانان خود را به حضور می پذیرفته اند .

عالی قاپو دارای پنج طبقه ساختمان است که هر طبقه تزئینات مخصوص دارد و با آنکه بعد از دوره صفویه به تزئینات آن خرابی ها و لطمات جبران ناپذیری وارد آمده است ، با وجود این هنوز شاهکارهایی از گچبری ها و نقاشی های عهد صفویه را در بر دارد

❁ و تماشا کنندگان را به تحسین و تمجید وا می دارد. مینیاتورهای کار هنرمند معروف عهد شاه عباس، رضا عباسی که متأسفانه لطامات بسیاری دیده است و نقاشی های گل و بوته، شاخ و برگ، اشکال وحوش و طیور و گچبری های زیبای طبقه آخر آن که به شکل انواع جام و صراحی در طاق ها و دیوارها تعبیه شده است، از قسمت های جالب این بنای تاریخی است.

ساختن و پرداختن اشکال گچبری در این قسمت از ساختمان که به اطاق صوت مشهور است، برای آن نبوده است که در آنها جام و ظروف قرار دهند، زیرا نوع این کار که با گچ تعبیه شده، بسیار ظریف است و کوچکترین اشاره ای که در اثر برخورد دست یا شیئی دیگر به آنها حاصل شود، آنها را در هم می شکند.

بلکه غیر از نمایش یکی از انواع عالی تزئینات گچی که نوعی از هنر ایرانی است غرض عمده در تزیین اطاق های متعدد این طبقه آن بوده است که در این قسمت از عمارت، انعکاسات حاصله از نغمه ها و صداها طبیعی و بدون انعکاس به گوش برسد. از فراز آخرین طبقه عالی قاپو بهترین منظره شهر تاریخی اصفهان و تغییرات و تحولات هزارساله اخیر آن را می توان مشاهده نمود.

❁ در دوره جانشینان شاه عباس هم در این عمارت کارهایی به منظور تزیین کامل آن به عمل آمده است و از آن جمله تالار باشکوه آن در سال ۱۰۵۴ هجری در زمان سلطنت شاه عباس دوم، به بنای اصلی افزوده شده است و شاه صفوی و مهمانان او از تالار همین عمارت، مناظر بازی چوگان و چراغانی و آتش بازی ها و نمایش های میدانی را تماشا می کرده اند.

بازار قیصریه :

در بالای سر در قیصریه تصویر شاه عباس در جنگ با ازبکان یا در شکارگاه و تصاویری از مردان و زنان اروپایی دیده می شود در حال حاضر از نقاشی شاه عباس در شکارگاه با وجود رنگ باختگی آن به علت مجاورت با هوای آزاد و فرسودگی هایی که بر اثر باد و باران و عوامل جوی دیگر پدید آمده باز هم آثاری باقی مانده است ولی دو صحنه دیگر نقاشی سر در تقریباً محو شده است.

ساعت و ناقوس بزرگی هم در بالای سر در بازار نصب شده که در جنگ شاه عباس با پرتغالی ها در جزیره هرمز به دست ایرانیان افتاده و به پایتخت انتقال داده شده است.

✿ شاردن می گوید: این سر در را قیصریه می نامند از آن جهت که از روی نمونه یکی از بناهای شهر قیصریه (قیساریا) در آسیای صغیر یعنی ترکیه امروز ساخته اند.

در سر در قیصریه هم اکنون در پشت بغل کاشیکاری (پشت بغل یا لچکی اصطلاح کاشیکار هاست) دیده می شود که صحیح و سالم است و تیراندازی را با سر انسان شبیه به مینیاتورهای عصر صفوی و تنه ببر یا شیر و دم اژدهایی نشان می دهد و این مجموعه تزئیناتی، نمایش برج قوس است که مورخین مشرق زمین احداث شهر اصفهان را در این برج می دانسته اند و در کتاب دایرةالمعارف و لغت نامه های مشهور و کتاب هایی که صورت های کواکب و برج ها را نمایش داده اند، عینا صورت فلکی این برج را همانند نقش کاشیکاری سر در قیصریه به نمایش گذاشته اند.

❁ و به هر حال تصویر این صورت فلکی که زایچه و طالع اصفهان است در سر در بازاری با آن عظمت، داستانی زیبا و دل انگیز است و این نقش تاریخی می تواند همواره نشانه مخصوص شناسایی این شهر افسانه ای دنیا باشد.

شاردن می گوید: از سر در قیصریه وارد مجلل ترین و بزرگترین بازارهای اصفهان می شویم که محل فروش پارچه های گرانبهاست و گنبد منقش بزرگی که در وسط آن قرار دارد. (منظور چهارسوی قیصریه است که آن را چهارسوی ضرابخانه نیز می گویند) در طرف راست این گنبد ضرابخانه و در طرف دیگر آن کاروانسرای لله بیک بنا شده است.

✿ شاردن از کاروانسرای مولتانیان در این بازار نام می برد که عده ای از مولتانیان هند در آنجا به تجارت و داد و ستد اشتغال داشته اند. او همچنین از زیباترین و بزرگترین قهوه خانه های اصفهان با تالارهای بزرگ و نیمکت هایی که می توان به راحتی بر روی آنها نشست در مدخل بازار قیصریه نام برده است.

تا این اواخر دو بنای سه طبقه در قسمت فوقانی دو بازار طرفین سر در قیصریه یعنی بازار قنادها و کلاهدوزها و بازار کفاش ها وجود داشت که به سنت قدیم ایرانیان در موقع طلوع و غروب آفتاب دسته ای از نوازندگان بومی و محلی، آهنگ هایی را می نواختند و سیاحان اروپایی عهد قاجاریه در سفرنامه های خود تصویرهایی از آن را به دست داده اند و بهترین آن تصاویر را در سفرنامه دیولافوا جهانگرد فرانسوی که سفرنامه او به زبان فارسی هم ترجمه شده است می توان مشاهده کرد.

کاشیکاری سردرِ قیصریه با تصویر برج قوس (طالع اصفهان)

❁ نتیجه گیری:

در میدان نقش جهان برای افزایش کیفیت ورود به مجموعه، از دو اصل مهم شامل 1 ایجاد یکپارچگی و تباین فضایی و 2 خلق چشم انداز به عناصر مهم مجموعه استفاده شده است. این شیوه ها که استفاده از آنها ریشه های طولانی در معماری ایرانی دارد، در منظر ورودی میدان از قیصریه به نحوی استفاده شده که به بهترین به بهترین شکل منظر فرهنگی کل مجموعه را در لحظه ورود به فرد تازه وارد می نمایاند و به این ترتیب دستاورد بی همتایی حاصل شده که با توجه به ثبت جهانی میدان باید آن را یکی دیگر از ارزش های برجسته جهانی مجموعه محسوب نمود. با این وجود مداخلات صورت گرفته در دهه های اخیر در محدوده میدان و بافت تاریخی پیرامون آن، علاوه بر کاستن از اهمیت قیصریه به عنوان ورودی اصلی، موجب افت ارزش های زیباشناختی منظر ورودی میدان از این نقطه شده است.

بخش عمده این امر ناشی از مداخلات صورت گرفته در محدوده بافت تاریخی پیرامون میدان است که با ایجاد تغییرات عمده در شبکه دسترسی تاریخی به میدان، از اهمیت بازار به عنوان محور اصلی دسترسی پیاده میدان کاسته است. همچنین تغییر منظر میدان به فضایی پارک مانند و اغتشاشات بصری متنوع و متعدد سبب بروز شرایطی شده که با اصالت و شخصیت فضا هماهنگ نیست به نحوی که هم اکنون ارزشهای منظر قدیم با منظر کنونی تطابق نداشته و معانی غنی شکل دهنده منظر میدان در گذشته به درستی ادراک نمی گردد. این موضوع بر لزوم برنامه ریزی و ایجاد مدیریت بصری در مجموعه تاکید میکند. در این رابطه اصلاح نظام حرکت گردشگری، ساماندهی تردد پیاده و سواره، ایجاد سازگاری و هماهنگی منظر معاصر میدان با ارزش های منظر تاریخی از طریق بازآرایی جزییات و عناصر منظر ساز (آب، گیاه، کفسازی، مبلمان و تجهیزات شهری) و نیز اصلاح محدوده ثبتي میدان نقش جهان به

بازار و منظره ورود به میدان از بازار را مدنظر قرار دهد، می تواند به بازآفرینی اصالت و سلامت این منظر با ارزش کمک نماید.

منابع

- ❁ ۱ شهابی نژاد، علی و بهناز امین زاده. منظر ورودی میدان نقش جهان اصفهان؛ ارزش ها و مسئله ها
- ❁ ۲ کاتب، فاطمه. تصویر شناسی میدان نقش جهان اصفهان از منظر سفرنامه های دوره صفوی
- ❁ ۳ شهابی نژاد، علی و رضا ایوبی و محمود قلعه نوعی و فرهنگ مظفر. مقیاس انسانی در میدان نقش جهان اصفهان
- ❁ ۴ هنر فر، لطف الله. آشنایی با شهر تاریخی اصفهان

با تشکر از توجه شما

